

Lovrevisjonene til Magnus Håkonsson Lagabøte – en historiografisk gjennomgang

Av Anna Catharina Horn

Artikkelen tar utgangspunkt i den historiske fremstillingen av lovrevisjonene til Magnus Håkonsson (Lagabøte) på 1260- og 1270-tallet frem til Landsloven kom i 1274 og undersøker hvordan kildene til revisjonsprosessen har blitt tolket av ulike forskere på 1800-tallet, som P.A. Munch, Konrad Maurer, Fredrik Brandt, Ebbe Hertzberg og Absalon Taranger. Av disse er det Maurers syn som har vunnet konsensus, men gjennomgangen av forskernes arbeider viser imidlertid at det er nesten like mange forslag til hvordan revisjonsarbeidet er gjennomført som det er forskere. Med ett unntak konkluderer de imidlertid likt, at Landsloven kom i 1274. Unntaket, Ebbe Hertzberg, konkluderer med at Landsloven ble presentert allerede i 1267, og at loven som kom i 1274, kun representerte en ytterligere revisjon av denne Landsloven. I artikkelen gjennomgås de nevnte forskernes bidrag, samt hvilke kilder forskerne har vektlagt, og det argumenteres for at det er gode grunner til å revurdere fremstillingen til Maurer i lys av Hertzbergs argumenter.¹

Historiske fremstillinger som synes godt belagt og er allment akseptert, oppgis som regel ikke med referanse i vitenskapelige arbeider. Et eksempel på en slik historisk fremstilling er lovrevisjonene under Magnus Håkonsson (Lagabøte) på 1260- og 1270-tallet. Prosessen frem til Landsloven kom i 1274, gikk trolig over flere tiår, via landskapslover og reviderte lover, men kildene tillater oss bare unntaksvis å få øye på de enkelte etappene underveis. Det historiske hendelsesforløpet synes imidlertid klarlagt. I *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* (KLN), bind XI (1966), fastslår Arne Bøe at “den hist. gangen i dette arbeidet vart fyrst klårlagt av K. Maurer” (1966: 231). Bøe viser til at reviderte lov bøker ble lovtatt i 1267 på Gulatinget og i 1268 på de østlandske

1. Artikkelen er skrevet i regi av Landslovprosjektet, et samarbeid mellom Universitetet i Bergen og Nasjonalbiblioteket.

lagtingene. Den verdslige delen av disse lovbøkene er tapt, men de tilhørende kristenrettene har overlevd i ni håndskrifter, der syv av dem betegnes som Nyere Gulatings kristenrett (heretter NG) og to av dem som Nyere Borgartings kristenrett (heretter NB). Ifølge Bøe er de to versjonene av kristenrettene

ikkje like, men somt i dei er brigda slik at dei samsvarar med kvarandre. Det tyder på at kong Magnus enno ikkje hadde planar om å laga ei sams lovbok for heile landet. Han ville revidere kvar einskild av landskapslovene og jamne ut dei største motsetningane mellom dei. (Bøe 1966: 232).

På Frostatinget i 1269 møtte imidlertid Magnus motstand fra erkebiskop Jon Raude, som ikke tillot kongen å blande seg i kristenrettslige spørsmål. En revidert Frostatingslov ble derfor ikke vedtatt, siden den inneholdt en kristenrett. Magnus ga imidlertid ikke opp. “I staden for å revidere kvar landskapslov ville han heller få i stand ei landslov” (1966: 232). Den ferdig utarbeidede Landsloven ble vedtatt på Frostating i 1274, deretter på Gulating i 1275 og på Eidsivating og trolig også Borgarting i 1276 (1966: 233).

Slik hendelsesforløpet er fremstilt i KLNLM, ble arbeidet med Landsloven først igangsatt etter 1269, og fullført i 1274. Denne historiske fremstillingen er i liten grad problematisert, om i det hele tatt, og gjengis oftest uten referanser. For eksempel skriver Knut Helle i *Gulatinget og Gulatingslova* at

Denne “eldre” Gulatingslova var gjeldande rett i Vest-Noreg fram til 1267, då kong Magnus Lagabøte fekk godkjend ei ny Gulatingsbok (NG) på Gulatinget. Den “nyare” Gulatingslova, der berre kristenretten er bevart, vart i 1274 avløyst av Landslova (L) [...]. (2001: 11).

Magnus Rindal skriver i artikkelen “Dei norske mellomalderlovene: Alder, overlevering, utgåver” at

Kong Magnus Håkonsson [...] sette i gang arbeidet med revisjon av Gulatingslova i 1267 og dei austlandske lovene i 1268. Av desse lovrevisjonane finst no berre kristenrettane.

På eit møte på Frostating juni 1269 fekk kong Magnus fullmakt til å revidere dei verdslige lovene. Kristenretten fekk han ikkje gjere noko med, truleg etter motstand frå erkebiskop Jon Raude. (1995: 10).

I sin bok om norsk rettshistorie, *Speculum Legale – rettspegelen*, skriver Jørn Øyrehagen Sunde at

[...] alt i 1267 presenterte kong Magnus VI Lagabøtar ei revidert utgåve av Gulatingslova som vart vedteken på Gulating det året, ei revidert utgåve av Eidsiva- og Borgartingslova vart vedteke året etter, medan den nye Frostatingslova vart lagt fram på dette lagtinget i 1269. [...] det [er] kong Magnus VI Lagabøtars Landslov av 1274, og seinare hans Bylov av 1276, som står fram som det fyrste døme på storstilt lovgjeving i kongeleg regi i Norge. (2005: 122).

Også hos denne forfatteren selv, i *Lov og tekst i middelalderen: Produksjon og resepsjon av Magnus Lagabøtes landslov*, gjengis prosessen uten referanser:

Ifølge *Islandske annaler* (IA) godkjente de fire lagtingene på slutten av 1260-tallet nye lovbøker for hvert av lagdømmene. [...] I 1274 forelå Landsloven, med en amputert kristenrett. (Horn 2016: 26, 28).

Mangelen på referanser blir imidlertid påfallende hvis man leser gjennom tidligere forskning på dette temaet. I løpet av 1800-tallet ble det presentert flere ulike forslag til hendelsesforløp av datidens fremste historikere, mens det deretter, på 1900-tallet og frem til i dag, ikke har kommet nye bidrag. I tillegg til Konrad Maurer (1878) publiserte P.A. Munch (1858), Fredrik Brandt (1880), Ebbe Hertzberg (1890) og Absalon Taranger (1898) sine forslag til den historiske fremstillingen. Bare Maurers fremstilling har imidlertid blitt stående. Særlig Hertzbergs bidrag er overraskende å lese, siden hans fremstilling avviker relativt mye fra de øvrige, samtidig som hans artikkel i liten grad har vært diskutert eller vurdert i senere forskning. Det vil derfor være av interesse på nytt å gå gjennom både kildene til lovrevisjonene og hvordan tidligere forskere har tolket disse.

Rudolf Keyser og P.A. Munch (1848) var de første som gjennomgikk og systematiserte alle håndskriftene av Landsloven. Selv om loven i hovedsak var lik i alle lagdømmene, var det flere referanser i teksten til ett bestemt lagdømme der det enkelte håndskriftet var ment å brukes. Keyser og Munch grupperte derfor håndskriftene etter lagdømmetilhørighet og ga hvert av dem en egen signatur i henhold til gruppe. Håndskrifter tilhørende Gulating fikk signaturer som begynte med G,

Frostatingshåndskrifter begynte med F, Borgarting med B og Eidsivating med E. Deretter ble de i tillegg signert med bokstaver, som for eksempel Ga, Gb, Gc og så videre (1848: IV, 3–5). Dette signatursystemet blir også benyttet i denne artikkelen ved omtale av de enkelte håndskriftene.

Forskningshistorien omfatter både verdslig og kirkerettslig lovgivning. Jeg vil her først og fremst rette blikket mot revisjonen av de verdslige lovene, men berører også kristenrettene, siden disse er en integrert del av lovrevisjonene. Jeg redegjør først for hvordan de bevarte kildene refererer til lovene og deres tilblivelse, og har her sett det formålstjenlig å undersøke referanser til ikke bare kong Magnus' lovarbeider, men også lovarbeidet til hans far, kong Håkon Håkonsson. Deretter gjennomgår jeg tidligere forsknings tolkning av kildene i kronologisk rekkefølge, før jeg avslutningsvis diskuterer tolkningene i relasjon til kildene. Alle oversettelse er mine egne der ikke annet er oppgitt. Dateringer av håndskriftene er i henhold til *ONP* om ikke annet er oppgitt.

Kildenes referanser til lovarbeidet

Kilder til lovarbeid og lovrevisjoner i norsk høymiddelalder finner vi både gjennom omtaler i sagaer og annaler, og gjennom de bevarte lovene selv. Nedenfor følger en gjennomgang av de viktigste kildene og deres referanser til lovarbeidet på 1260- og 1270-tallet.

Hákonar saga Hákonarsonar

Hákonar saga Hákonarsonar (utg. 1977), skrevet av islendingen Sturla Þórðarson og fullført i 1265, forteller avslutningsvis at “*hakon kongr let i morgu bæta log ok landzrett i norigi. hann let þat setia i bokina er nu er kollut hin nyo log.*” (Kong Håkon lot i mangt bøte lov og landsrett i Norge. Han lot skrive den boken som nå kalles Den nye loven) (1977: 208). Det er ellers ikke nevnt noe om lovgivning i sagaen.

Hákonar saga Hákonarsonar er en samtidssaga, skrevet umiddelbart etter kong Håkons død, og vi kan derfor forvente at innholdet gjengir hendelser som er fortalt av folk som opplevde dem og som folk husket. Det har imidlertid neppe hindret forfatteren fra å løfte frem visse deler av Håkons liv og tone ned andre deler. Sagaen gir en relativt detaljert skildring av hans politiske liv, fra barndom til død, mens arbeid med lover

i liten grad er omtalt. Enten har Håkon ikke vært opptatt av lovgivning, eller så har forfatteren unnlatt å trekke dette inn. Men utsagnet til slutt i sagaen sier at han faktisk bøyte på lov og rett i landet og satte sammen “hin nyo log”, hvilket antyder at forfatteren er seg bevisst Håkons innsats med lovene. Sagaens nærhet i tid til Håkons liv gir utsagnet tyngde.

Flere av landskapslovene fra Håkons tid og tidligere er bevart. Landskapslovene er forskjellige for hvert lagdømme, noe blant annet Taranger mener har skjedd gjennom muntlig tradering og forhandlinger på de lokale tingene (Taranger 1890: 208; 1898: 36–37). Gulatingsloven er overlevert i ett håndskrift, DonVar 137 4°, datert ca. 1250 (Eithun, Rindal og Ulset 1994: 20), samt i flere fragmenter fra ca. 1175–1250. Frostatingsloven er bevart i avskrifter fra 1700-tallet etter håndskriftet *Codex Resenianus*, som brant i 1728. På bakgrunn av avskriftene er *Codex Resenianus* datert til ca. 1260 (Hagland og Sandnes 1994: XXX). Det er også bevart fragmenter av Frostatingsloven, datert ca. 1225–50, dessuten et fragment fra en eldre lovbok fra et av de østlandske lagdømmene, datert ca. 1230. Dette peker mot en relativt aktiv lovproduksjon under Håkons styre.

Islandske annaler

I samlingen *Islandske annaler* (utg. Storm 1888) dekker åtte av de ti annalene den aktuelle perioden. Flere av dem nevner norsk lovgivning, men bare fra Magnus' side. *Annales regii* gir flest detaljer. For 1267 står det: “Logtekin Gvlabingsbók sv er Magnvs konvngr lét setia” (Lovtatt den Gulatingsboken som kong Magnus lot fastsette) (1888: 137), og for året etter, 1268, oppgis “Logtekin logbók Vpplenninga ok Vikveria sv er Magnvs konvngr skipaði” (Lovtatt den lovbooken for opplendingene og vikverjene som kong Magnus laget.) (1888: 137). For 1269 står en fyldigere redegjørelse:

Magnvs konvngr ok Jón erchibyskvp vórv a Frostv þingi. Þá fekk Magnvs konvngr samþyct allra Frostvþingsmanna at skipa sva Frostv þings bók vm alla lvti þá sem til veralldar héyra ok konvngdómsins sem honom sýndiz bezt bera. (1888: 138).

Kong Magnus og erkebiskop Jon var på Frostatinget. Da fikk kong Magnus samtykke fra alle frostatingsmennene til å lage en Frostatingsbok om alle

saker som hører til det verdslige og kongedømmet som han synes passer best.

Det står med andre ord ikke noe om en vedtatt lovbok på Frostating i 1269, bare at Magnus bare fikk samtykke til å lage en lov om de verdslige sakene. To andre annaler nevner også at Magnus var på Frostating dette året, men ikke noe om samtykket fra tingmennene eller om hva som skjedde mellom kongen og erkebiskop Jon. De vedtatte lovbøkene fra 1267 og 1268 er tapt, med unntak av de tidligere nevnte kristenrettene for Gulating og Borgarting, NG og NB. De er bevart i avskrifter fra 1300-tallet.

Ingen av annalene omtaler imidlertid at Landsloven ble vedtatt på lagtingene i perioden 1274–76. *Gottskalks Annaler*, som trolig gjengir deler av den tapte *Magnús saga Hákonarsonar* (Magerøy 1979: 346), forteller at Magnus i 1274 var i Bergen der erkebiskop Jon ankom med en torn fra Kristi tornekrans, gitt i gave fra den franske kong Filippus. Flere av de andre annalene noterer også denne hendelsen. *Gottskalks Annaler* nevner dessuten tingmøter Magnus deltok på i årene 1275 og 1276. I 1275 dro Magnus til Nidaros med dronning Ingebjørg og de to sønnene. Han var på Frostatinget, og dro senere til Øretinget der sønnene ble gitt kongsnavn. Magnus' meglende rolle i striden mellom de svenske prinsene i 1275 og 1276 omtales i de fleste annalene, og særlig bredt i *Gottskalks Annaler*. Blant annet refereres det detaljert fra et større møte i Konghelle i 1276 der erkebiskop Jon og to biskoper samt en rekke lendmenn var til stede. Disse avholder et møte, "palliment", med kong Valdemar og en rekke svenske biskoper og lendmenn. Temaet er en overenskomst mellom de svenske stridsbrødrene. Annalen forteller at etter dette møtet reiste Magnus opp til Oslo og videre til Eidsvoll og holdt ting der, deretter dro han sørover igjen til Sarpsborg via Tønsberg og avholdt ting også der. Det står ingenting om at det ble vedtatt lover på tingmøtene disse årene, slik det gjør i *Annales regii* for årene 1267–68, og annalskriveren finner det mer interessant å nevne at kansler Tore holdt bryllup like etter tingmøtet i Sarpsborg. *Annales regii*, som relativt detaljert omtalte godkjenning av lovbøkene i 1267 og 1268, nevner ingenting om at Magnus deltok på tingmøter i årene 1274–76.

Videre omtaler alle de åtte annalene at Magnus i 1271 sendte en lovbok til Island, og i to av annalene kalles den *Járnsíða*. *Járnsíða* er bevart i bare

ett håndskrift, AM 334 fol (*Staðarhólsbók*). Seks av annalene omtaler også den neste lovbooken som i 1280 ble sendt til Island, *Jónsbók*.

Alle åtte annalene nevner også Magnus' død i 1280. I *Oddveria Annall* omtales Magnus i den forbindelse med tilnavnet Lagabøte, "hann bætti wid laug og landz riett: og war af þui kalladur Magnus laga bætir" (Han bøtte på lov og landsrett, og var derfor kalt Magnus lagabøte) (1888: 484). I *Annales vetustissimi* omtales han som "Magnvs konvngr goði" (Kong Magnus den gode) (1888: 50), mens i de øvrige seks kalles han "Magnus konungr" eller "Magnus konungr Hakonar sonar".

De islandske annalene er sentrale kilder for de historiske fremstillingene. Det er imidlertid verdt å merke seg at disse ikke er en samlet tekst. Det er som nevnt totalt ti annaler, der åtte av dem omtaler 1260- og 1270-tallet (en av disse har lakune for den aktuelle perioden frem til 1270). Spørsmålet er imidlertid hvor troverdige annalene er som kilder til norsk historie. De fleste av dem er relativt kortfattede, og de har naturlig nok et islandsk perspektiv. Noen av dem kan dessuten se ut til å ha en relasjon til hverandre. For eksempel er deler av *Henrik Høyers Annaler* avskrift av *Annales vetustissimi* (Storm 1888: X). Et utsagn trenger derfor ikke å stå sterkere om det er referert i flere kilder, enn et utsagn som er referert i bare én eller i få kilder. Ingen av annalene nevner noen lovgivningsvirksomhet fra kong Håkons side, selv om hans styringstid ellers beskrives relativt detaljert. Men som nevnt gir heller ikke *Hákonar saga Hákonarsonar* opplysninger om dette før helt til slutt. Det kan bety at kong Håkons lovgivningsvirksomhet ikke var særlig omfattende, men det kan også bety at islendingene ikke i samme grad var berørt eller opp tatt av Håkons lovgivning som de etter hvert ble under Magnus' styringstid.

Lovhåndskrifter

Det er bevart en stor samling håndskrifter av Landsloven. Det finnes 39 mer eller mindre komplette håndskrifter som oppbevares i samlinger i Danmark, Sverige og Norge, i tillegg til fragmenter fra ca. 45–50 håndskrifter, der de fleste oppbevares på Riksarkivet i Oslo. De er alle datert til 1300-tallet, med unntak av noen få som kan være skrevet sent på 1200-tallet (Keyser og Munch 1848: 3–5). Teksten er i hovedsak lik i alle håndskriftene, noe som levner liten tvil om et felles opphav – en original som siden er tapt. I epilogen tidfestes Landsloven i de fleste håndskriftene til

1274. Flere av bestemmelsene kan dessuten dateres til etter 1269, slik som bestemmelsene i Mannhelgebolken om drap og de mer generelle bestemmelsene om domsutøvelse vedtatt på riksmøtet i 1271, samt den nye tronfølge-loven fra 1273 som erstattet den tidligere fra 1260. Det er også bestemmelser i flere av bolkene som det ikke er funnet belegg for i eldre lovbøker, og som man med Taranger (1915) kan anta er nye med Landsloven. Dette skjer samtidig med at Magnus har tatt to særlig lovkyndige personer inn i sin indre sirkel av rådgivere, Tore Håkonsson (kanonisk rett) og Audun Hugleiksson. Audun blir i den samtidige *Árna saga biskups* omtalt som “hinn vísasta mann til landslaga” (den klokeste mann i landslovene) (1998: 34).

Selv om lovteksten som sådan er lik, er det likevel avvik mellom alle håndskriftene gjennom hele lovteksten på ord-, setnings- og delvis avsnittsnivå, slik en må forvente i en håndskriftstradisjon. Et eksempel er de allerede nevnte referansene i teksten til de ulike lagdømmene, for eksempel kapittel 2 i Tingfarebolken, som oppgir hvor mange nemdemenn som skal møte på tinget for de enkelte systemene i lagdømmet, i tillegg til referanser til det aktuelle lagtinget også andre steder i teksten. Også i kapittelstrukturen er det variasjon blant mindre grupper av håndskrifter, slik som felles interpolasjoner og særtrekk i kapittelstrukturen, det vil si i organiseringen og plasseringen av visse kapitler. Disse strukturvariantene forekommer på tvers av lagdømmetilhørighet (Horn 2016). Et eksempel er siste kapittel i Landevernsbolken. Fem av håndskriftene (Fe, Fd, Gn, Ee, Bc)² har et lite tillegg, som i håndskriftet Fe lyder slik (med mindre varianter i de øvrige fire, jf. transkripsjon i Horn 2016: 343):

Nu hovum ver landuorn uara skrasætt ok skall sua standa sem skipat nema konongr ok erkibiskup ok adrer vittraztu mænn sia annat landeno haglegre

Nå har vi skrevet ned landevernet vårt, og det skal gjelde slik det er laget, med mindre kongen og erkebiskopen og andre rettskafne menn ser at annet er nyttigere for landet.

2. Ifølge *NGLs* noteapparat står tillegget i tre håndskrifter, Fe, Fd og Bc (*NGL* II: 47, note 35). Egne studier viser at også Gn og Ee har dette tillegget (Horn 2016: 228). Tillegget står dessuten også i Magnus Lagabøtes bylov (*NGL* II: 210).

Majoriteten av håndskriftene, det vil si de 34 resterende, har ikke dette tillegget. Det interessante er at et tilsvarende avsnitt står i siste kapittel i Gulatingslovens *Utgerðarbolk* (kap. 314, utg. Eithun m.fl. 1994: 170):

Nu hafum ver landvorn vara a skra setta. oc vitum eigi hvart þat er rett eða ragnt. En þo at ragnt se. þa scolom ver þat logmal hava um utgerðir varar er fyrr hever verit. oc Atle talde firi monnum i Gula. nema konongr varr vili oss oðrom iatta. oc verðim ver a þat satter aller saman.

Nå har vi skrevet ned landevernet vårt, og vi vet ikke om det er rett eller galt. Og om noe er galt, da skal vi ha den loven om leidangen som har vært før og som Atle sa fram for mennene i Gula, med mindre kongen vår vil samtykke i annet og vi alle er enige om det.

Begge versjonene begynner likt, om at nå har “vi” skrevet ned landevernet, men deretter fastslår Landslov-versjonen kort at denne skal gjelde med mindre konge, erkebiskop og de rettskafne menn ser nytte i noe annet. Gulatingslov-versjonen er lengre og åpner for mer skjønn mot en eldre lov og denne, og med kongen som en siste instans for fastsettelse. Mens Landslov-versjonen kan gjelde alle steder i landet og alle de fire lagdømmene er representert blant de fem håndskriftene som har dette tillegget, er Gulating-versjonen lokal og direkte knyttet til Gulating. Det kan derfor synes som om ordlyden vi finner i de fem Landslov-håndskriftene, har tatt utgangspunkt i Gulating-versjonen, men stammer fra et lag etter Gulatingsloven der den er oppdatert for å kunne brukes for hele landet. Samtidig synes det ikke å være en opprinnelig fast del av Landsloven siden den bare finnes i fem håndskrifter. Dette vil jeg komme tilbake til i diskusjonen nedenfor.

Landsloven har både en prolog og epilog, og begge steder gjøres det klart at det er kong Magnus Håkonsson som er lovens opphavsmann.

Magnus með guðs miskun noregs konongr son hakonar konongs sonar son sueris konongs sender ollum guðes vinum ok sinum i frosto þings logum Q G ok sina. Þer vitið at hinir skynsamazsto menn af frosto þings logum hafa iðurlega getet firir oss at þer hafet spurt at ver hofum lut iat at bota nokot um flæstar logbøkr i landeno ok beðet oss at yður bok skyllði eigi þeirra vmbota lut laus verða. (Holm. perg. 34 4°, blad 84)

Magnus, med Guds miskunn Norges konge, sønn av kong Håkon, som er sønnesønn av kong Sverre, sender alle Guds og sine venner i Frostatings

lagdømme Guds og sin hilsen. Dere vet at de klokeste mennene i Frostatings lagdømme stadig har fortalt oss at dere har hørt at vi holder på med å forbedre deler av de fleste lovbøkene i landet, og har bedt oss om at deres bok ikke skulle stå utenfor disse revisjonene.

Sitatet er gjengitt fra et av de antatt eldste håndskriftene av Landsloven, av Keyser og Munch gitt signaturen Fa (1848: 2), datert ca. 1275–1300 og tilknyttet Frostating lagdømme. Kongens arbeid med lovene presiseres ytterligere i epilogen:

Ofan a þetta let Magnus konongr saman setia þat af ollum bokom landzsens sem honom þotte bæzt bera ok for sialfr til frosta þings ok let rita þerssa bok ok let þar upp lesa ok gaf þing monum þa bok ok þa rettar bot með sem eigi var minnzt (blad 74v–75r)

I tillegg til dette lot kong Magnus sette sammen fra alle landets bøker det han syntes passet best, og han fór selv til Frostatinget og lot der denne boken bli skrevet og lest opp, og ga tingmennene boken og retterboten med, som ikke var minst.

Teksten gjengis noenlunde likt i alle håndskriftene, men oppgir ulike tingsteder, slik at noen håndskrifter oppgir Gulating, andre Frostating, Eidsivating eller Borgarting. Senere i epilogen oppgis datoen for lovens godkjenning, også denne varierer i håndskriftene, men de fleste oppgir “Jons voku dag” (24. juni) i 1274, i Magnus’ 11. regjeringsår, uavhengig av hvilket lagdømme som ellers er oppgitt (NGL II: 178, note 14 og 15).

Andre kilder

Andre samtidige kilder er *Árna saga biskups* og *Magnúss saga Hákonarsonar*. Den islandske biskop Arne levde samtidig med Magnus og var mye i Norge, der han utarbeidet en kristenrett for Island. *Árna saga biskups* omtaler de islandske lovbøkene *Járnsiða* og *Jónsbók* som Magnus sendte til Island, men for øvrig ikke norsk lovgivning. Av *Magnúss saga Hákonarsonar* er det bare bevart et fragment, og dette dekker årene 1275–76, som er aktuelle for godkjenningen av Landsloven. Det står imidlertid ikke noe om lovgivning eller godkjenning av lover i dette fragmentet.

Kort oppsummert refererer kildene bare unntaksvis til bestemte lover. Disse er Håkons “hin nyo log”, en “Gulapingsbók”, en “logbók” for opp-
 lendinger og vikverjer, og de islandske lovbøkene *Járnsíða* og *Jónsbók*.
 Revisjonsarbeidet og prosessen frem til de ulike lovene sies det mindre
 om, bortsett fra i Landsloven selv, der prologen og epilogen kortfattet
 omtaler tingmennenes oppfordring til kongen om å bøte på lovboken
 deres, og at kongen deretter har gjort dette.

Forskningshistorien

Under den nasjonale oppvåkningen på 1800-tallet var det naturlig å se
 bakover i tid til middelalderen da Norge var et selvstendig rike med en
 sterk kongemakt og en aktiv lovgivning. Allerede i 1830 vedtok
 Stortinget å bevilge penger til arbeidet med å utgi de gamle norske lovene.
 Resultatet ble fembindsserien *Norges Gamle Love indtil 1389* (NGL I–
 V), som ble utgitt i perioden 1846–1895. Det viktigste grunnarbeidet ble
 utført av Rudolf Keyser og P.A. Munch, som var ansvarlige for de tre
 første bindene. En rekke verk om Norges historie, og ikke minst retts-
 historie, ble dessuten utgitt i annen halvdel av 1800-tallet, forfattet av de
 fremste historikere og rettshistorikere i sin samtid, slik som nevnte
 Keyser og Munch, Konrad Maurer, Fredrik Brandt, Ebbe Hertzberg og
 Absalon Taranger. Under arbeidet med NGL fikk Keyser og Munch en
 unik innsikt i lovene, både hva innhold og overlevering angikk. Munchs
 store verk *Det norske Folks Historie* (1852–1863) fikk stor betydning og
 autoritet, og det falt godt inn i den nasjonale oppblomstringen på den
 tiden.

P. A. Munch

Munch antar i sitt verk (1858, bind 1, del 4) at allerede Håkon Håkonsson
 må ha begynt å revidere landskapslovene, men “nogen almindelig,
 gjennemgribende Forandring opnaaede Haakon dog ikke at bringe i
 Stand”, og særlig gjaldt dette arbeidet med å utarbeide en enhetlig lovgiv-
 ning i landet (1858: 482). Etter Håkons død gikk Magnus i gang med å
 videreføre arbeidet etter Håkon. Håkons forarbeider skal ifølge Munch
 forklare hvorfor Magnus så raskt fikk de reviderte lovbøkene ferdig.

Der maa saaledes upaatviveligt fra [Haakons] Dage have ligget Udkast til en ny Fælleslovgivning for det hele Land, om ikke fuldt udarbejdede, saa dog for en Deel og forsøgsviis affattede, om det end ikke lykkedes ham at faa dem vedtagne, eller vel rettere Arbejdet selv ikke var nok fremskredet, til at dette kunde skee. (1858: 482).

Et utkast til en felles landslov har med andre ord foreligget allerede ved Håkons død i 1263, ifølge Munch. Han vurderer dette i lys av *Járnsíða*, som han mener ble sendt til Island allerede i 1265 (1858: 483). Munch oppgir ingen kilder til støtte for dette årstallet. Han påpeker at innholdet i *Járnsíða* i det vesentlige er hentet fra Frostatingsloven og Gulatingsloven, og argumenterer for at dette revisjonsarbeidet ikke kan ha vært gjort av Sturla Þórðarson, som kom til Norge i 1263. Sturla kan umulig ha satt seg inn i norske forhold på så kort tid, resonnerer Munch.

Da man nu ikke godt kan antage, at et Hastverks-Arbejde af en Islænding skulde være lagt til Grund for en rigtig og gjennemgribende Lovforandring i Norge, følger det ligefrem heraf, at Udkastet allerede har været gjort, førend Sturla havde noget at bestille dermed, altsaa maaskee endnu i Kong Haakons Levetid. (1858: 483).

Han finner støtte for dette synspunktet i *Staðarhólsbók* (AM 344 fol.), som overleverer *Járnsíða*. Det står skrevet “Logbok hakonar kongs” (kong Håkons lovbok) på blad 93v, noe Munch tolker som at forelegget for *Járnsíða* har vært utarbeidet av kong Håkon som “et Udkast til en Fælleslov for Norge” (1858: 484). Dette synspunktet gjenspeiles i Keyser og Munchs utgave av *Járnsíða*, der de har gitt den navnet *Hákonarbók* (NGL I).

Av den videre revisjonen av Landsloven mener Munch at tingmennene på tingmøtene i 1267–69 bare ga en fullmakt til kongen til å fornye lovbøkene, noe kongen lovte å gjøre. Ordlyden om tingmenneses samtykke i Landslovens prolog peker tilbake på dette løftet, ifølge Munch. Det finnes med andre ord ingen reviderte lovbøker fra Magnus’ første år og frem til Landsloven kom – ifølge Munch forelå Landsloven i 1273 – utenom *Járnsíða* (1858: 485). Det er også grunnen til at loven er lik i alle lagdømmene: Kongen var tilkjent fullmakt til å fornye loven, og det var derfor ikke forhandlingsrom da loven ble presentert på lagtingene. Ellers ville man igjen endt opp med forskjellige lovbestemmelser i de for-

skjellige lovboekene, slik det var tidligere med landskapslovene (1858: 485–486).

Det kan kort nevnes at Munchs samarbeidspartner Rudolf Keyser i sin *Norges Historie*, utgitt posthumt i 1870, fremstiller lovarbeidene til Håkon og Magnus i tråd med Munchs fremstilling. Han unnlater imidlertid å oppgi årstall for når *Járnsíða* ble sendt til Island.

Konrad Maurer

Også Konrad Maurer antar i sin *Udsigt over de nordgermaniske Retskilders Historie* (1878) at det allerede under Håkon Håkonsson ble satt i gang lovreformer som blant annet resulterte i Frostatingsloven (1878: 28). Videre argumenterer han for at Magnus i 1267–69 presenterte revisjoner av de eksisterende landskapslovene på de fire lagtingene. Kongens hensikt var å omarbeide de fire gamle landskapslovene, “hvis indbyrdes Afgivelser han maaske vilde mildne, men slet ikke tænkte paa ganske at ophæve” (1878: 33). To viktige kilder for Maurer er de islandske annalenes opplysninger om en ny lovbok for Gulatinget, samt innledningsformularet i den bevarte kristenretten fra 1267, NG: “þat er upphaf laga varra Gulapingsmanna” (det er begynnelsen på vår, Gulatingsmennenes, lov) (NGL II: 306), hvilket ifølge Maurer viser til en fullstendig Gulatingsbok i 1267 som er tapt, med unntak av kristenrettene (1878: 34). Han påpeker også at kristenrettene fra 1267 og 1268, NG og NB, har flere fellestrekk som peker mot en “Udjævning” av ulikhetene, men at de respektivt også har beholdt særtrekk fra de eldre kristenrettene (1878: 36). Når de senere håndskriftene av Landsloven også bruker begreper som “Gulapingsbók”, “Frostupingsbók” og så videre, anser Maurer dette som rene formaliteter, siden det ennå ikke eksisterte noen felles representasjon for hele landet, og de enkelte lovboekene fortsatt ble godkjent og brukt innenfor de enkelte lagdømmene (1878: 45).

På Frostatinget i 1269 ble imidlertid godkjenningen av en revidert Frostatingsbok stoppet av erkebiskop Jon, og kongen fikk tingets samtykke til bare å utarbeide en lov for de verdslige sakene. Her henviser Maurer til *Annales regii*, men også til Landslovens prolog (ovenfor) som peker direkte tilbake på dette møtet (1878: 46).

Dermed blir *Járnsíða* det første “Udbytte, som med Sikkerhed kan paavises, af denne fra et ganske nyt Synspunkt udgaaende Lovgivningsvirksomhed” (1878: 38). Maurer påpeker at *Járnsíða* nok har vært en del

av planen for et felles lovverk for hele Norge, siden man neppe ville sende en lovbok til Island som for det meste var satt sammen av bestemmelser fra norske landskapslover, hvis man ikke hadde hatt en plan om å innføre en tilsvarende lovtekst i Norge (1878: 40). Med dette avvises også tittelen som Keyser og Munch ga *Járnsíða*, *Hákonarbók*, som en “aldeles ugrundet Gjætning” og han viser til at navnet “Járnsíða” benyttes i blant annet *Annales Reseniani*. Maurer påpeker også at *Járnsíðas* kristendomsbolk samsvarer med de første kapitlene i NG fra 1267 (NGL II). Denne kristendomsbolken inkluderer tronfølge-loven av 1260, trosbekjennelsen og innsettelsesedene, hvilket viser at *Járnsíða* har vært en del av planen om å utvikle en felles lovbok for riket. “Kan hende, at det har været den ynkelige Beskaffenhed af det istandkomne Arbeide, der senere bragte Lovgiveren til at afstaa fra Forsøget paa at meddele det Lovskraft ogsaa i Norge” (1878: 40). I sin gjennomgang av Landsloven merker han seg likevel at det ofte virker “at have været *Járnsíða*, der har dannet Mellemledet mellem Landsloven og de ældre Landskabslove” (1878: 44). Han argumenterer også for at Landsloven ble vedtatt første gang på Frostatinget i 1274 (1878: 45–46).

Fredrik Brandt

I *Forelasninger over den norske Retshistorie* (1880) viser Fredrik Brandt til Håkon Håkonssons arbeid med Frostatingsloven og refererer til “hin nyo log” i *Hákonar saga Hákonarsonar*, som han anser “uden Tvivl” må ha vært den eldre Frostatingsloven (1880: 24). Det er heller ikke usannsynlig, ifølge Brandt, at et utkast til *Járnsíða* ble påbegynt allerede av Håkon. Han viderefører tanken fra Munch om at tingmøtene i 1267–69 har gitt Magnus fullmakt til å omarbeide lovene (1880: 30). Men han ser for seg at det også har vært presentert lovutkast for tingmennene: “I Virkeligheden maa Kongen have forelagt Tingene foreløbige Lovudkast, for, efter at have faaet dem godkjendte af hvert Lagting for sig, at lade det hele udgaa som en fælles Landslov for Riget”. Lovutkastene kan ifølge Brandt neppe anses å være *revisjoner* av landskapslovene, det har vært det samme lovutkastet som er blitt presentert for alle lagtingene i tur og orden. Termen “logtekin” som benyttes i *Annales regii* for årene 1267 og 1268, mener han “naturligst” burde forstås som en slik godkjenning av utkastet, og ikke som en endelig godkjenning av loven (1880: 31,

note 1). Landsloven ble deretter første gang vedtatt på Frostatinget St. Hansdag 1274.

Ebbe Hertzberg

Også Ebbe Hertzberg løfter i *Nordisk Retsencyklopædi* (1890) frem Håkon Håkonsson som initiativtager til lovreformene, men ikke bare for de regionale lagdømmene. Hertzberg antar at arbeidet har hatt som mål å gjennomføre en “Sammenarbeidelse af Rigets hidtil gjældende 4 Landskabslove”. Som argument peker han på de to reviderte kristenrettene NG og NB fra 1267–68, som ifølge ham klart viser en bearbeiding mot et felles lovstoff (1890: 88–89). Selv om det også er drag fra de eldre kristenrettene som er ført videre i de respektive revisjonene,

røbe begge Redaktioner saavel i Ordning som i Indhold en planmæssig Bestræbelse efter at tilveiebringe en saa gjennemgaaende Ligeartethed, som man uden for stærkt Brud med hvert enkelt Lagdømmes tilvante Udtryks- og Synsmaader har troet at kunne naa (1890: 89).

Ebbe Hertzberg viser deretter til *Annales Regiis* beskrivelse av Magnus' reiser til lagtingene i perioden 1267–69 med sine nye lovbøker, og antar, med referanse til de tilhørende, mer likeartede kristenrettene, at man “efter Evne har søgt at tilveiebringe Retsenhed for hele Riget”, det vil si at også den verdslige delen av loven har vært gjennomarbeidet med en enhetlig lov for øye (1890: 89). Hertzberg merker seg også at de islandske annalene har full oversikt over godkjenningen av lovbøkene i 1267–68, men forholder seg tause med hensyn til “Tidspunktet for den senere istandbragte felles Landslov”. Han tolker dette som at samtiden har tillagt lovbøkene fra 1267–68 større viktighet enn lovbøkene fra 1274–76. Med andre ord har lovbøkene av 1267–68 prinsipielt medført

den mest omfattende Sammenarbeidelse af de enkelte Lagdømmers ældre Ret, medens Landslovens saagodtsom fuldstændige indførelse af Retsenheden for hele Riget blot har været et Skridt videre i samme Retning og derfor nærmest er bleven betragtet som en afsluttende Konsekvens av det tidligere Initiativ (1890: 90).

Til støtte for sitt syn trekker han så frem *Járnsíða*, som han i mange hen-seender mener først og fremst er omarbeidet for å passe for Norge, i den

forstand at man trolig har brukt den reviderte Gulatingsboken fra 1267 som utgangspunkt og tilpasset den islandske forhold (1890: 90).

Absalon Taranger

Absalon Taranger støtter i sin *Udsigt over den norske Rets Historie* (1898) langt på vei Maurers fremstilling. Han antar den eldre Frostatingsloven ble revidert i første halvdel av 1200-tallet (1898: 44), og at Håkon har hatt en plan om å revidere de øvrige lovøkene, noe Magnus har videreført. Lovøkene for Gulating, opplendingene og vikverjene ble revidert først, siden de var “de ældste og mest antikverede” (1898: 47). Taranger bemerker at “deres verdslige bestanddele for største parten gjenfindes i kong Magnus’ første islandske lovbog *Járnsíða*.” (1898: 48). På Frostatinget i 1269 fikk Magnus tingmennesenes samtykke til å omarbeide også Frostatingsboken, og det var under dette arbeidet at ideen om en “landsbók” har modnet. Her trekker Taranger frem en setning fra Landslovens prolog, som han mener peker direkte tilbake til møtet på Frostatinget og tingmennesenes samtykke i 1269: “at os tyktes, at alle andre (o: lovøger) havde mere og snarere tarv til revision (umbota); thi af alle bøger fandt vi eders bog for en stor del at være selvbjerget” (overs. Taranger 1898: 48). Sitatet forklarer ifølge Taranger hvorfor Frostatingsloven var den siste av lovøkene som ble revidert, siden den i utgangspunktet var bedre gjennomarbeidet enn de øvrige. Det vil si at Magnus ennå ikke hadde revidert noen Frostatingsbok da han møtte frostatingsmennene i 1269.

Taranger hevder at Landslovens tekst for det meste er hentet fra de tapte reviderte lovøkene for Gulating av 1267 og de østlandske lagdømmene fra 1268 (1898: 51), og at de eldre landskapslovene er fjernere kilder. Han finner dette utfra en sammenligning med *Járnsíða*. I sin senere oversettelse (1915) anfører han imidlertid Gulatingsloven og Frostatingsloven som opphav for svært mange av bestemmelsene, i tillegg til *Járnsíða*. Østlandske lovøker er her bare unntaksvis oppført som opphav, først og fremst i Landsleiebolken.

Oppsummering av forskningshistorien

Gjennomgangen av den tidligere forskningen på revisjonsprosessen som ledet frem til Landsloven 1274, viser at det har vært ulike tolkninger og

ulik vektlegging av kildene. Alle forskerne er enige om at den loven vi har overlevert i 39 håndskrifter og i ca. 45–50 bestander, er Landsloven fra 1274, utarbeidet av Magnus Håkonsson. Det er imidlertid divergens vedrørende prosessen frem til dette punktet, både når det gjelder *hvem* som reviderte de enkelte lovene, og *når* de ble revidert. Det er ulike oppfatninger av Håkon Håkonssons rolle i prosessen, og det er forskjellig forståelse av hva som skjedde på de fire lagtingene 1267–69. Det varierer mellom samtykke, godkjenning av utkast, godkjenning av reviderte landskapslover og godkjenning av en ny landslov. Sist, men ikke minst, er det ulike tolkninger av *Járnsíðas* rolle. Det benyttes dessuten en del begreper, slik som “utkast”, “forarbeider” og “landslov”, imot kildenes egne begreper som “hin nyo log”, “logbók” og mer spesielt “Gulapingsbók”.

I tabell 1 er de fem forskernes fremstilling av lovgivningsprosessen sammenstilt. De mange avvikene er interessante i og med at forskerne i det store og hele bygger på de samme, relativt få, kildene. En årsak til de mange ulike fremstillingene kan være at enkelte kilder til en viss grad motsier hverandre, og tolkningsresultatet preges dermed av hvilke av kildene den enkelte forsker mener er mest troverdig, og dermed legger mest vekt på. For eksempel refererer *Annales regii* til konkrete lov bøker, mens Landslovens prolog refererer til en oppfordring, eller fullmakt, fra tingmennene til kongen om å bøte på lovene.

	1265	1267-69	1271	1274
Munch	Js: utkast L	Fullmakt L	-	L
Maurer	-	Rev. landskapslover	Js: G/F	L
Brandt	-	Utkast L (fullmakt)	Js: G/F	L
Hertzberg	-	L	Js: L	Rev. L
Taranger	-	Rev. G og Ø, fullmakt F	Js: G/Ø	L

Tabell 1. Oversikt over forskernes fremstilling. F = Frostatingsloven, G = Gulatingsloven, Ø = Østlandske lover, L = Landsloven, Rev. = Revidert, Js = Járnsíða. Tabellen viser i stikkordsform de ulike forskernes fremstilling av lovgivningsprosessen. For Járnsíða vises etter kolon hvilke norske lover forskerne mener Járnsíða bygger på, og også her er det ulike forslag. Det viktigste avviket gjelder årene 1267–69 og hva som skjedde på lagtingene i denne perioden.

Med unntak av Munch regner samtlige Håkon som opphavsmann til Frostatingsloven, selv om ikke alle, som Hertzberg, regner den eksplisitt som “hin nyo log”. Dette synes til en viss grad å være avhengig av hvordan Magnus’ senere aktivitet har blitt tolket. Jo tidligere Magnus har presentert et gjennomarbeidet resultat, jo større synes Håkons innsats med utkast og forarbeider å ha vært. Dette gjelder først og fremst Munch, Brandt og Hertzberg. Munchs problem synes å være å forklare hvordan *Járnsíða* kunne bli utarbeidet og sendt til Island allerede i 1265. Denne tidlige dateringen legger føringer for Munchs forståelse av Håkons lovarbeider. Hvis ikke Håkon hadde laget forarbeider til en felles lov, måtte hele utarbeidelsen ha vært gjort av Sturla Þórðarson, “en Islending”, på de to årene fra Sturla kom til Norge i 1263 og til han angivelig dro tilbake med *Járnsíða* i 1265. Dette står for Munch som utenkelig, og han konkluderer med at Håkon må ha stått for dette forarbeidet. For de øvrige forskerne er ikke dette et problem, siden de forholder seg til 1271 som året for *Járnsíða*s ferdigstillelse. På det tidspunktet har Magnus allerede revidert lovene, slik at *Járnsíða* bygger på kongens arbeid.

Brandt nevner ikke *Járnsíða* i forbindelse med den norske lovgivningsprosessen, og antyder kun at Håkon har laget et utkast til denne islandske loven. Han relaterer ikke dette utkastet til det senere utkastet han mener Magnus hadde med på tingene i 1267–69, ei heller til Landsloven. Munch beskriver *Járnsíða* som et hastverksarbeid, og Maurer påpeker dens ynkelige beskaffenhet, selv om han også regner den som et mellomledd mellom landskapslovene og Landsloven. Med unntak av Hertzberg tillegges *Járnsíða* i liten grad noen rolle i forhold til den norske revisjonsprosessen, og den fremstilles dermed først og fremst som et sidespor i lovgivningsarbeidet.

Taranger er alene om å hevde at det aldri ble revidert noen lov for Frostatinget i 1269, og henviser til en setning i prologen. Det som ikke kommer tydelig frem i Tarangers argumentasjon, er at denne setningen bare står i to av de bevarte håndskriftene, Fe og Fc. Taranger oppgir kun en referanse til noteapparatet i *NGL II* for denne setningen. Når denne setningen ikke er skrevet inn i de øvrige håndskriftene, heller ikke i Fa, det antatt eldste bevarte håndskriftet av Landsloven, kan man imidlertid spørre seg om den kan regnes som en del av den opprinnelige Landsloven, og hvor stor vekt dette argumentet i så fall kan tillegges.

Alle forskerne påpeker imidlertid at en stor del av *Járnsíða* synes å være laget for norske forhold, siden det er hentet bestemmelser fra både

Gulatingssloven og Frostatingsloven. For Hertzberg er dette en naturlig konsekvens av at *Járnsíða*s forelegg ifølge ham har vært lovboken som ble vedtatt på Gulating i 1267, det vil si en allerede sammenarbeidet og lik lov for alle lagdømmene. Der denne lovboken har hatt tilpasninger til lokale norske forhold, har også *Járnsíða* tilpasninger til islandske forhold. Blant annet er Odelsbolken i *Járnsíða* nærmest i sin helhet hentet fra *Landabrigðisþáttur* i den eldre islandske lovboken *Grágás*. I Landsloven er innholdet i Odelsbolken for det meste hentet fra *Oðalsbrigði* i Gulatingssloven. En vesentlig implikasjon av Hertzbergs syn mot Maurers er at etter Maurers fremstilling er de reviderte landskapslovene fra 1267–69 tapt, mens de etter Hertzbergs fremstilling er mer eller mindre bevart gjennom *Járnsíða*.

Det er senere ikke kommet flere bidrag til forskningshistorien vedrørende lovgivningsprosessen på 1260- og 1270-tallet. I ettertid er det først og fremst Maurers fremstilling som har vunnet konsensus og som gjengis i faglitteraturen. Jeg vil derfor nedenfor gå grundigere inn i argumentene hans og diskutere dem opp mot Hertzbergs angående kildegrunnlaget, siden Hertzberg er den eneste av de øvrige forskerne som tolker kildene på vesentlig forskjellig måte. Avslutningsvis vil jeg også diskutere begrepsbruken som benyttes.

Diskusjon

Det er særlig for årene 1267–69 den historiske fremstillingen skiller seg hos forskerne, og størstedelen av diskusjonen vil derfor handle om denne perioden. Maurers beskrivelser av hendelsesforløpet innebærer at Magnus presenterte revisjoner av de enkelte landskapslovene i 1267–69, og senere utarbeidet en felles lov for alle lagdømmene. Hertzberg argumenterer for at allerede lovøkene i 1267–69 var utarbeidet som en felles landslov, og at Landsloven av 1274 er en ytterligere revisjon av denne.

Maurers tre argumenter

Et viktig argument for Maurer er *Annales regii*s beskrivelse av samtykket Magnus fikk av tingmennene i 1269 til å lage, *skipa*, Frostatingsboken om de verdslige sakene. Samtykket korresponderer med utsagnet i

Landslovens prolog om tingmennes oppfordring til kongen om å bøte på lovene deres, slik at utsagnet peker direkte tilbake til tingmøtet i 1269. Spørsmålet blir om *skipa* enten innebar å utarbeide en helt ny lov for Frostatinget uten en kristenrett fremfor den reviderte landskapsloven som Magnus hadde med seg, eller om det gjaldt å omarbeide den Frostatingsboken han hadde med seg ved å fjerne kristenrettslige bestemmelser. Maurer synes å mene det første, og at Magnus senere under dette arbeidet fikk ideen om å lage en lik lov for alle lagdømmene. Hertzberg mener det andre, at den allerede sammenarbeidede “Landsloven” måtte omarbeides, det vil si at kristenretten måtte fjernes, og bare verdslige saker skulle stå i lovboken. Ifølge *Norrøn ordbok* betyr *skipa* blant annet ‘skipe, ordne, greie med, lage, gjere, få i stand’. Å *skipa* kan dermed i visse betydninger av ordet også støtte Hertzbergs fremstilling. Hvis Magnus ble nektet å legge frem en lovbok med en kristenrett, kan det viktige i utsagnet fra *Annales regii* være at han skulle ordne, eller få i stand en lovbok med bare de verdslige sakene. Betydningen er dermed knyttet til lovens innhold, nemlig de verdslige sakene og det som hadde med kongedømmet å gjøre. Og i den nye Kristendomsbolken i *Járnsíða* og Landsloven av 1274, er det stort sett bare bestemmelser om verdslige saker og det som har med kongedømmet å gjøre, som er tilbake.

Et annet argument for Maurer er kildenes henvisninger til det han mener er en Gulatingslov. Han viser til den bevarte kristenretten fra 1267, NG, som innledes med “þat er upphaf laga varra Gulapingsmanna”, og ifølge Maurer peker dette mot at det har eksistert en fullstendig Gulatingsbok i 1267 som nå er tapt, unntatt kristenretten NG. Også uttrykkene “Gulapingsbók” og “logbók” i *Annales regii* bekrefter dette. Det betyr at Maurer tolker *Gulapingsbók* som *Gulatingslov*. Imot dette synet står Hertzberg, som påpeker at samme navn, “Gulapingsbók”, “Frostupingsbók” og så videre, også benyttet i håndskriftene av Landsloven, alt ettersom hvilket lagdømme det enkelte håndskriftet er ment å gjelde for. Det betyr at “Gulapingsbók” her *ikke* er synonymt med Gulatingslov, det vil si en landskapslov med egne regler for Gulating lagdømme, til forskjell fra en “Frostupingsbók” med egne regler for Frostating. Her er det også grunn til å trekke inn at den innledende setningen i NG som Maurer mener peker mot en fullstendig Gulatingsbok, er lik den innledende setningen i Landslovens kristendomsbolk. Den synes dermed å være kopiert direkte. Også her veksler det mellom “laga varra Gulapingsmanna”, “laga varra Frostupingsmanna” og så videre, selv om loven ellers er den samme.

Etter min mening svekker dette Maurers argument om at “Gulapingsbók” viser til reviderte landskapslover. Imidlertid betyr det isolert sett heller ikke at lovene fra 1267–69 var like for alle lagdømmene, slik Hertzberg mener, siden også de eldre landskapslovene blir omtalt som “Gulapingsbók” og “Frostupingsbók”. Disse benevnelsene sier først og fremst noe om det geografiske området lovboken skal gjelde for, og mindre om innholdet.

Et tredje argument for Maurer er at kristenrettene fra 1267 og 1268, NG og NB, er forskjellige og tilpasset sine respektive lagdømmer, hvilket viser at Magnus ennå ikke hadde tenkt på å lage en felles lov for landet. Hertzberg på sin side hevder at kristenrettene har mange likheter, og at dette viser at tanken om en felles lov for landet har ligget bak revisjonen. Å vurdere grader av variasjon eller samsvar mellom ulike avskrifter av en tekst kan være krevende og må ofte bero på skjønn. Forskere kan legge ulike kriterier til grunn ut ifra egen problemstilling. En sammenstilling av de bevarte håndskriftene av NB og NG (*NGL* II: 293–310) viser at både kapittelrekkefølge og innhold i kapitlene har store likheter. NG innledes med de samme kapitlene som utgjør Kristendomsbolken i Landsloven. Etter kapittel 32 (tilsvarer NBs kapittel 23, *NGL* II: 303), er det imidlertid flere større avvik i kapitlene, både mellom NG og NB og mellom de øvrige NG-håndskriftene. Fire av de syv NG-håndskriftene slutter etter kapittel 32, mens de øvrige tre samt NB fortsetter med en rekke kapitler med både verdslig og kirkerettslig innhold. Men ingen av dem har de samme kapitlene. I ett av håndskriftene som slutter etter kapittel 32, har skriveren skrevet inn: “Suo skolum uer þenna balkinn ennda at os signi Gud firir utan enda AmeN” (Slik skal vi ende denne bolken som Gud velsigner oss uten ende. Amen) (*NGL* II: 323, n. 13). Skriveren erklærer her at bolken er slutt. Det kan peke mot at NG opprinnelig har sluttet etter kapittel 32, og at skriverne av de andre håndskriftene har lagt til kapitler etter hva som for eksempel var ønsket av oppdragsgiver. Ser vi bort fra disse siste kapitlene, er det svært få kapitler som er forskjellige i de to kristenrettene, og forskjellene tilknyttet lokale forhold kan sidestilles med de lokale tilpasningene vi også finner i Landsloven. Det er derfor ikke vanskelig å støtte Hertzberg i hans oppfatning om at de to kristenrettene NG og NB viser tydelig spor etter en ensretting av loven.

Det er dermed ingen av Maurers argumenter som samlet eller hver for seg overbevisende sannsynliggjør at de reviderte lovene var rene land-

skapslover. Det er fullt mulig at også den verdslige delen av lovene har vært bearbeidet med en lik lov for øye, slik Hertzberg argumenterer for.

Begrepsbruk i kilder og forskning

Jeg vil avslutningsvis trekke frem noen begreper som er benyttet i beskrivelsen av de ulike fasene i lovgivningsprosessen. Sammenblanding eller omdefinering av begreper fra middelalderen til i dag kan by på utfordringer. Flere av forskerne bygger opp sin argumentasjon gjennom bruk av mer moderne begreper som “utkast”, “forarbeider” og “landslov”. På tross av referansen til “hin nyo log” regnes Håkons arbeid av de fleste som utkast og forarbeider. En forklaring på dette kan være nettopp begrepet “landslov” om loven av 1274, som fremhever Landsloven som noe nytt, og som det endelige resultatet av en lengre prosess. Dette får flere implikasjoner. For det første kan det føre til at kildenes beskrivelser av alt lovarbeid før Landsloven tolkes innenfor en forståelsesramme der prosessen *ennå ikke er fullendt*, og tidligere arbeid blir dermed “utkast” og “forarbeider”. Dessuten kan det være naturlig å tenke at når Landsloven kommer, blir alle eldre lover opphevet og ugyldige. Problemet er at håndskriftene av Landsloven ikke alltid underbygger en slik hypotese. For det første er det fortsatt svært mange av bestemmelsene fra landskapslovene som er videreført i Landsloven. For det andre er det, som tidligere påpekt, eldre kapitler som er videreført fra landskapslovene og *Járnsíða* til enkelte av Landslov-håndskriftene, hvilket kan peke mot at lovbøker eldre enn Landsloven har vært tilgjengelige ved avskrivning, slik at skriverne har kunnet veksle mellom nyere og eldre versjoner. Eksempelet fra Landevernsbolken som ble nevnt ovenfor under beskrivelsen av kildene, er et eksempel på dette, der fem Landslov-håndskrifter har et avsnitt som tydelig tar utgangspunkt i et tilsvarende avsnitt i den eldre Gulatingsloven, men som er omformulert på en måte som er generell og passer for alle lagdømmene.

Interpolasjoner i Landslov-håndskriftene med bestemmelser fra eldre lovbøker åpner dermed opp for at et begrep som “Gulaþingsbók” i sin samtid trolig har vært mer åpent og inkluderende, og kan ha representert en større grad av kontinuitet hva gjelder “gammel” og “ny” lov, enn det skarpe skillet vi i dag setter mellom gammel og ny lov som “ugyldig” og “gyldig” lov. Dette kan best illustreres ved å gjengi et utsagn

fra den islandske lovbooken *Grágás* om hva man gjør om det står forskjellig i lovbookene:

En ef skrár skilur á, og skal það hafa er stendur á skrárm þeim er biskupar eigu. Nú skilur enn þeirra skrár á, þá skal sú hafa sitt mál er lengra segir þeim orðum er máli skipta með mönnum. En ef þær segja jafnlangt, og þó sitt hvor, þá skal sú hafa sitt mál er i Skálaholti er. (*Grágás* 2001: 463).

Men om lovbookene ikke stemmer overens, da skal det gjelde som står i de lovbookene som biskopene eier. Dersom disse ikke stemmer overens, da skal den lovbooken gjelde som mest utførlig behandler det spørsmålet som partene strides om. Men dersom lovbookene er like utførlige, og likevel ikke stemmer overens, da skal den lovbooken som er på Skálholt, gjelde. (overs. Spørck 2006: u.s.).

Utsagnet fra *Grágás* indikerer at lovbestemmelsenes alder, eller hvilken lovbook som er mest oppdatert, ikke er viktigst når det er uoverensstemmelser mellom lovbookene. Det er boken til den mektigste personen, eller institusjonen, i området som skal gjelde. I en slik kontekst bør det derfor utvises varsomhet med å klassifisere noen varianter av lovtekster som “utkast” eller “forarbeider”, og andre som godkjente lover. Overgangen mellom nye og gamle lovbooker kan ha vært mer flytende, slik benevnningen “Gulatingsbók” i både den eldre Gulatingsloven, den reviderte Gulatingsloven av 1267 og Landsloven av 1274, tyder på.

Konklusjon

Det kan være gode grunner til med jevne mellomrom å se på historiske fremstillinger på nytt med friske øyne og et kritisk blikk på kildene. I denne artikkelen har jeg gjort et forsøk på dette, ved å gjennomgå fem forskeres fremstillinger av lovrevisjonene til Magnus Håkonsson på 1260- og 1270-tallet. Undersøkelsen viser at de har mer eller mindre ulike oppfatninger av hva som skjedde, noe de få kildene som er overlevert, åpner for. I dag regnes Maurers fremstilling for å være den rette, og den oppgis uten referanser i faglitteraturen. Ifølge Maurer reviderte Magnus de enkelte landskapslovene i 1267–69, og utarbeidet deretter en landslov

for hele landet som ble ferdigstilt i 1274. Særlig Hertzberg representerer en alternativ tolkning, idet han anser allerede lovene fra 1267–69 for å være sammenarbeidet mot en felles lov for hele landet, og Landsloven av 1274 som en oppdatering av den allerede utarbeidede landsloven.

Ut fra de knappe opplysningene som gis i kildene, kan utsagnet fra *Annales regii*, “skipa sva Frostv þings bók vm alla lvti þá sem til veraldar héyra ok konvngdómsins” (lage en Frostatingsbok om alle saker som hører til det verdslige og kongedømmet), forstås både som å lage en helt ny lov om saker som omhandler det verdslige og kongedømmet, og som å ordne lovboken til å omhandle saker vedrørende det verdslige og kongedømmet. Maurer tolker begrepet “Gulatingsbók” som en egen Gulatingslov, mens Hertzberg tolker det som en lovbok som skal brukes i Gulating lagdømme, slik også Landslov-håndskriftene benevnes “Gulatingsbók” av skriverne. Der Maurer fokuserer på ulikheter mellom de bevarte kristenrettene NG og NB fra 1267–68, løfter Hertzberg frem likheter. Ulikhetene bør imidlertid ikke anses å være vesentlig større enn de lokale tilpasningene som også finnes i Landslov-håndskriftene.

Gjennomgangen ovenfor viser at det er all grunn til å problematisere Maurers fremstilling av lovgivningsprosessen. Ingen av hans tre viktigste argumenter knyttet til lovøkene fra 1267–68 er sterke nok til å forsvare hans syn. Det er ikke dermed opplagt at Hertzbergs fremstilling er den rette. Jeg mener imidlertid at Hertzbergs argumenter mot Maurers kildebruk finner støtte i materialet, også ved at det flere steder oppvises interpolasjoner som finner sin forklaring ved at det har eksistert et mellomledd mellom de eldre landskapslovene og Landsloven. Dette mellomleddet har blitt videreført til enkelte Landslov-håndskrifter fra alle lagdømmene, og kan derfor ikke uten videre knyttes til en lokal landskapslov.

Videre viser gjennomgangen at *Járnsíða*s rolle i prosessen er neglisjert og satt ut på et sidespor, om ikke et blindspor, gjennom begreper som “utkast” og “forarbeider”. Det påfallende norske perspektivet i *Járnsíða*, med videreføring av bestemmelser fra både Gulatingsloven og Frostatingsloven som deretter er videreført til Landslov-håndskriftene, er derfor viet liten oppmerksomhet i senere forskning. Videre forskning på denne lovbooken, i lys av middelalderens fleksible syn på gammel og ny lov, vil kunne kaste nytt lys over både lovgivningsprosessene på 1260- og 1270-tallet og *Járnsíða*s relasjon til både lovøkene fra 1267–69 og Landsloven.

Litteratur

- Árna saga biskups*. Utg. Guðrun Ása Grimsdottir. Íslenzk Fornrit, bd. XVII. Reykjavik: Hið Íslenzka Fornritafélag. 1998.
- Brandt, Fredrik. 1880. *Forelæsninger over den norske Retshistorie*, bd. I. Kristiania: Damm.
- Eithun, Bjørn, Magnus Rindal og Tor Ulset, utg. 1994. *Den eldre Gulatingslova*. *Norrøne tekster* 6. Oslo: Riksarkivet.
- Hagland, Jan Ragnar og Jørn Sandnes. 1994. "Om lova og lagdømmet." I: *Frostatingslova*, utg. Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes, IX–LI. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hákonar saga Hákonarsonar*. Utg. Marina Mundt, *Norrøne tekster* 2. Oslo: Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt. 1977.
- Helle, Knut. 2001. *Gulatinget og Gulatingslova*. Leikanger: Skald.
- Hertzberg, Ebbe. 1890. *Nordisk Retsencyklopædi*, bd. I. Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandels Forlag.
- Horn, Anna Catharina. 2016. *Lov og tekst i middelalderen. Produksjon og resepsjon av Magnus Lagabøtes landslov*. PhD-avh. *Göteborgsstudier i nordisk språkvitenskap* 26. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Karlsson, Gunnar, Kristján Sveinsson, Mörður Árnason, utg. [1992] 2001. *Grágás. Lagasafn Íslenska þjóðveldisins*. Reykjavik: Mál og menning.
- Keyser, Rudolf og P.A. Munch. 1848. *Den nyere Landslov*, udgiven af Kong Magnus Haakonsön. I: Rudolf Keyser og P.A. Munch (utg.), *Norges gamle Love indtil 1387*, bd II, 8–178. Christiania: Ifølge offentlig Foranstaltning og tillige med Understøttelse af det Kongelige Norske Videnskabers Selskab.
- Keyser, Rudolf. 1870. *Norges Historie*. Andet Bind. Kristiania: Udgivet af Selskabet for Folkeoplysningens Fremme.
- Magerøy, Hallvard. 1979. "Forord til Magnus Håkonssons saga." I: Finn Hødnebo og Hallvard Magerøy (red.), *Norske kongesagaer* 4. *Håkon Håkonssons saga. Magnus Håkonssons saga*, 345–48. Oslo: Gyldendal.
- Maurer, Konrad. 1878. *Udsigt over de nordgermaniske Retskilders Historie*. Kristiania: Den norske Historiske Forening.
- Munch, P.A. 1858. *Det norske Folks Historie*, bd. 1, del 4. Christiania: Chr. Tønsbergs Forlag.

- NGL I = *Norges gamle Love I*. 1846. Red. R. Keyser og P. A. Munch. Christiania: Chr. Gröndahl.
- NGL II = *Norges gamle Love II*. 1848. Red. R. Keyser og P. A. Munch. Christiania: Chr. Gröndahl.
- Norrøn ordbok*. 5. utg. Leiv Heggstad, Finn Hødnebo og Erik Simensen. Oslo: Det Norske Samlaget. 2008.
- ONP = *Ordbok over det norrøne prosasprog. Register*. 1989. København: Den arnamagnæanske kommission.
- Rindal, Magnus. 1995. "Dei norske mellomalderlovene. Alder, overlevering, utgåver." I: *Skriftlege kjelder til kunnskap om nordisk mellomalder*, red. Magnus Rindal, 7–20. *KULTs skriftserie* 38. Oslo: Norges forskningsråd.
- Spørck, Bjørg Dale. 2006. *Kong Magnus lagabøters kristenretter: Innhold, språk og overlevering*. PhD-avh. Oslo: Universitetet i Oslo
- Storm, Gustav, utg. 1888. *Islandske annaler indtil 1578*. Christiania: Det norske historiske Kildeskriftfond.
- Sunde, Jørn Øyrehagen. 2005. *Speculum legale – rettspegele*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Taranger, Absalon. 1890. *Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske*. Kristiania: Den Norske historiske forening.
- . 1898. *Udsigt over den norske Rets Historie*, bd 1. Christiania: Forlagt af Cammermeyers Boghandel.
- . *Magnus Lagabøters Landslov*. Overs. Oslo: Universitetsforlaget. 1915.

Abstract

This article investigates the 19th century scholarly discussion regarding the law revisions of King Magnús Hákonarson (the Law Mender) in the 1260–70s. The written primary sources covering the law revisions are scarce, and it turns out that the most prominent scholars in the field from the 19th century, P.A. Munch, Konrad Maurer, Fredrik Brandt, Ebbe Hertzberg and Absalon Taranger, have interpreted the sources rather differently. Today, Konrad Maurer's version has achieved consensus. He states that King Magnus revised the provincial laws during 1267–69, but that his attempt to pass the revised law of Frostþing was blocked by Archbishop Jon in 1269. He then decided to make a common law for the

whole country, the Code of the Realm, which passed at the local assemblies during 1274–76.

The investigation shows that Maurer's arguments are disputable. Also, some of the manuscripts containing the Code have common features that suggest a source that was already worked out for the whole realm before 1274. Thus, there are reasons to look into the primary sources once more in order to increase our knowledge about the law revisions of King Magnús Hákonarson.

Anna Catharina Horn
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Postboks 1102 Blindern
NO-0317 Oslo
a.c.horn@iln.uio.no